

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Geestelijk leven na 2000

Borg, M.B. ter

Citation

Borg, M. B. ter. (1996). Geestelijk leven na 2000. *Geestelijke Verzorging. Tijdschrift Van De Vereniging Van Geestelijk Verzorgers In Zorginstellingen (Vgvz)*, 12-16. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/10325>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/10325>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Geestelijk leven na 2000

Dr. M.B. ter Borgh

Dames en heren,

Ik begin met U te feliciteren met Uw 25-jarig bestaan. Dat wil dus zeggen met het feit dat U na 25 jaar nog steeds niet helemaal bent wegbezuinigd. Maar ik wil U ook feliciteren met het feit dat U over 25 jaar nog steeds zult bestaan en met het feit dat de tweede 25 jaar er beter uit zullen zien dan de eerste. Het belang van Uw werk zal in toenemende mate herkend en erkend worden en dat geldt ook voor de voorhoedefunctie, die U vervult in het geestelijk leven in Nederland.

Mij is gevraagd iets te vertellen over de toekomst van het geestelijk leven. Een volstrekt onmogelijke opdracht, want wetenschapsmensen kunnen alleen iets zeggen over het verleden. Ik heb die opdracht desondanks toch maar aanvaard en ben met de meest boude voorspelling begonnen: dat U een gouden toekomst tegemoet gaat en een voorhoedefunctie zult vervullen in het geestelijk leven.

Doordat U een voorhoedefunctie vervult, kan ik mijn voorspelling toch iets van een wetenschappelijke basis geven. Dat wil zeggen, ik kan hem toch enigszins afleiden uit de werkelijkheid, namelijk uit Uw werkelijkheid.

Waarin ligt dan wel die voorhoedefunctie? De zorginstellingen worden geacht een afspiegeling van het maatschappelijk leven te zijn. Daarom streeft men ernaar, als de financiën het toelaten, alle gezindten uit de maatschappij in de geestelijke verzorging te doen vertegenwoordigen. Dat komt erop neer, dat de geestelijke verzorging institutioneel een afspiegeling vormt van het geestelijk leven van 25 jaar geleden. Maar zo werkt het allang niet meer. De gezindten van weleer bestaan vooral nog in naam.

Als we aan de beeldspraak van de afspiegeling willen vasthouden, moet we zeggen dat het bij de zorginstellingen geen gewone spiegel betreft, maar een holle. Alles wat we met betrekking tot het geestelijk leven in de maatschappij tegenkomen, komen we in zorginstellingen tegen, maar dan is geconcentreerde vorm.

Dat komt ten eerste door de bijzondere aard van de zorginstellingen. Het zijn, wat we met de socioloog Gofman noemen, *totale instituties*. Dat betekent een hele hoop dingen, en onder andere dat de mogelijkheden om voor de werkelijkheid weg te lopen, geweldig beperkt zijn. Men moet met de waarheid onder ogen zien en men moet er op de een of andere manier het hoofd aan bieden.

Het komt, ten tweede, door de aard van de problemen, waarom het in de zorginstellingen draait: de menselijke kwetsbaarheid, de menselijke eindigheid, de existentiële problematiek, of hoe men het verder ook noemen wil.

Door deze twee factoren is er ,denk ik, geen betere plaats om het geestelijke klimaat te leren kennen dan de zorginstelling. Niet alleen kan men daar inzicht verwerven in hoe de kaarten liggen, men kan er ook kennis op doen in de manier waarop met de problemen moet worden omgegaan.

Nu bevindt zich het geestelijk leven zich in onze tijd volgens velen in een crisis. Deze crisis doet zich dus ook voor in de geestelijke verzorging, en de geestelijke verzorgers hebben minder dan andere pastores de mogelijkheid om te vluchten, al was het maar in illusies. Ze moeten de waarheid onder ogen zien en iets verzinnen. Zij zijn daardoor in de voorhoede terecht gekomen. Zij hebben een avant garde rol te spelen en het is van het belang dat de kerken nauwkeurig gadeslaan wat zij doen en hoe zij het doen. Dat kan het geestelijk leven in de volgende eeuw mede beïnvloeden.

Nu denken velen dat die crisis eruit bestaat, dat de mensen nergens meer in geloven en geen hoop meer hebben. Geestelijke verzorgers ondervinden aan den lijve dat dit niet het geval is. De mensen geloven wel, en dan in de eerste plaats in de vooruitgang van de natuurwetenschappen. Geloof in iets anders komt op zijn best op de tweede plaats. De ziekenhuispastor ervaart dat aan den lijve wanneer de wetenschap, getooid in ceremoniële witte jassen, binnenkomt. Het goede gesprek, dat hij heeft met een patiënt en dat zijn ontknoping nadert, wordt opeens afgebroken. De aandacht van de patiënt lijkt verdwenen. Van de pastor wordt verwacht dat hij zich deemoedig uit de voeten maakt, nog voor het hem gevraagd wordt. Het is nu even tijd voor het echte werk.

Zo leert de pastor, ten overvloede, waar het heil in onze samenleving in de eerste plaats verwacht wordt. Hij leert ook dat het zoeken van het heil te maken heeft met macht. Naar zijn idee: tamelijk botte macht. Met die macht heeft men zich ook meester gemaakt van het terrein, dat hij hoopte tot het zijne te mogen rekenen. Zoals de hoop. De hoop van de patiënt is eerder gericht op wat er uit het infuus komt dan op het gebed. De wanhoop van de patiënt wordt eerder bestreden met tranquillizers dan met een gesprek over de zin van hun leven. Het schrijnendste voorbeeld hiervan is wel de oncoloog die in NRC-Handelsblad vertelde dat hij opgegeven patiënten nog wel eens een chemo-kuurtje gaf. Niet omdat het zou helpen, maar omdat je mensen de hoop niet mag ontnemen. Hoop en vrees zijn zó geherdefiniëerd, dat ze het terrein zijn geworden van de wetenschap. Het terrein dat voor de geestelijk verzorger overblijft ligt enerzijds in de recreatiesfeer, anderzijds daar waar de rol van de wetenschap is

uitgespeeld. Althans zo lijkt het, en zo denkt de wetenschap erover. De ziekenhuispastor vormt het goede geweten van de medische wetenschap. Men kan opgegeven patiënten met een gerust hart vergeten (en men doet niets liever) want ook voor hen is er een voorziening. Die voorziening is weliswaar rudimentair, en dat vindt men ook wel terecht, maar helemaal wegbezuinigen zal men de geestelijke verzorging toch niet. De geestelijke verzorger die het oudste is in anciënniteit in een zorginstelling kan daarom gerust zijn. Ook in de toekomst zit er voor hem of haar nog wel een halve baan in.

Dit beeld is gechargeerd, ongetwijfeld, ik heb ook maar twintig minuten, maar het is in zijn algemeenheid niet onjuist. Het primaire geloof in de moderne samenleving is het geloof in de techniek. Andere vormen van geloven zijn hieraan complementair. Ze zijn daar van belang, waar de ware god faalt.

Nu is de god die wetenschap heet, een zeer geraffineerde. Je kunt mensen aan je binden door ze zekerheid te verschaffen. Maar je kunt mensen veel sterker aan je binden, door ze kansen te geven. Dat doet de medische wetenschap, en het lijkt wel of ze het erom doet. De wetenschap faalt daardoor nooit, want er zijn altijd weer nieuwe kansen.

Dit is de kracht van de wetenschap. Maar het is ook één van zijn twee zwakheden, waar het het geestelijk leven betreft. Er blijft behoefte aan aanvullend geloof. Dat wil zeggen aan een geloof dat er is op de momenten, waarop het dominante geloof te kort schiet. Zoals vroeger de dominante godsdienst er niet in slaagde het zogenaamde bijgeloof uit te roeien, zo zal nu de wetenschap er niet in slagen andere vormen van geloof en zelfs religie uit te schakelen.

Er is een tweede zwakheid van de wetenschap. In de wetenschap denkt men in specialismen. De patiënt is opgesplitst in disciplines en competenties. Het deelaspect waarop de geestelijk verzorger verondersteld wordt competent te zijn is het geheel. Hier wordt de geestelijk verzorger vaak serieus genomen, samen met de huisarts of de verpleeghuisarts.

Zo ziet het geestelijk leven in de 21ste eeuw eruit: een dominante rol voor de wetenschap en een aanvullende rol voor andere vormen van geloof. Die aanvullende rol zal doorslaggevend zijn, waar de wetenschap faalt en dat gebeurt altijd, vroeger of later.

Dat dit zo is, en dat daar op korte termijn niet veel aan te doen is, wordt in de zorginstellingen sneller duidelijk dan in andere sectoren. Hier ligt de voorhoederol van de geestelijk verzorger.

Wat houdt nu die aanvullende rol in? Dat is niet zo simpel. De geestelijk verzorger komt aan bod, bijna per definitie, waar de angst en de onzekerheid voor anderen onbeheersbaar zijn geworden. Nu

zijn die angst en de onzekerheid in grote lijnen steeds hetzelfde, maar de manieren waarop ze verwoord worden gaan meer en meer uiteenlopen. Men noemt dat het proces van pluralisering. Hier ligt een tweede punt van de voorhoedefunctie van de geestelijk verzorger. Hij kan deze pluralisering niet ontlopen. De gemeente-pastor kan dat wel. De mensen die hem te veel gaan afwijken van de traditie blijven weg. Zonder het te beseffen, praat hij ze de kerk uit, doordat hij aan zijn eigen traditie vasthoudt. Het gevolg is een leegloop van de kerk. Het is een sluipend proces. Het is moeilijk voor hem om in te grijpen. De mensen geloven niet meer, zegt hij. Maar misschien is het zo, dat hij het geloof dat er was niet heeft beantwoord en het niet heeft herkend, en dus niet heeft kunnen beantwoorden. Of misschien heeft hij het wel degelijk herkend, en het niet wil beantwoorden.

De geestelijk verzorger is dit alles niet gegeven. Hij heeft het maar te herkennen, en hij heeft het maar te beantwoorden. Anders kan hij op zeer korte termijn zijn baan vergeten. Bovendien, ze lopen bij hem niet per definitie weg. Hij blijft geconfronteerd worden met die anders gelovigen. Veel minder dan de pastores buiten, kan hij zich terug trekken in de verkondiging van zijn geloof. Het gevolg daarvan is dat hij een ervaring opdoet in het omgaan met het hedendaagse pluralisme, die nuttig kan zijn voor het geestelijk leven in het algemeen.

Men heeft in de zorginstellingen het voordeel, dat de aard van het pluralisme duidelijker is dan elders. Immers, het zijn de antwoorden die pluraal zijn en niet de vragen. De vragen zijn altijd dezelfde. Ten grondslag eraan ligt steeds dezelfde angst, dezelfde pijn en dezelfde onzekerheid. En die zijn in de zorginstelling nu eenmaal veel duidelijker dan in het gewone leven.

Vanuit deze gedachte kan men het belang van de antwoorden ook relativeren. De vraag is zo nijpend, dat men zich daarop concentreert, en als het ware blij is met elk antwoord dat zich voordoet. Ook dit is in de gewone maatschappij in feite niet anders, en men zal zich daarvan rekenschap moeten geven.

Wanneer het antwoord gerelativeerd is, wordt het vervolgens mogelijk door de pluralistische bomen het bos te zien. Dat is plezierig, want er zijn zeer veel bomen, maar het aantal bossen is nog altijd uiterst beperkt. Men kan het proces van pluralisering in feite uiteenleggen in twee deelprocessen.

Ten eerste is daar de toename van het aantal tradities. Tot voor betrekkelijk kort hadden we in Nederland één traditie, uiteenvallend in een aantal deeltradities. De verschillen tussen die deeltradities vonden we uiterst belangrijk, en kennelijk zijn ze dat ook, want in Noord-Ierland staan ze elkaar erom naar het leven. De oorzaak van de toename van het aantal tradities is de globalisering.

Een tweede aspect van de pluralisering wordt vaak privatisering genoemd. Het wordt vaak met winkelen vergeleken. Iedereen stelt uit de diverse tradities zijn eigen collectie samen. Dat men dat doet, daaraan is een ziekenhuispastor langzamerhand gewend. Dat men daarbij alle regels van de theologie met voeten treedt is eveneens een normale zaak. Wat is er tegen om tegelijkertijd te geloven in de wederopstanding en reïncarnatie? Volgens de theoloog van alles, volgens de mens in nood, die zijn nood gelenigd wil zien, helemaal niets.

Dames en heren,

ik word geacht in twintig minuten het geestelijk leven in de 21ste eeuw te schetsen, en ik heb nu de bouwstenen aangeleverd, waarmee ik dat kan doen, volgens een waaierstructuur.

In de toekomst zien we een geloof in een zeer beperkt aantal abstracte waarden, waarvan naast individualisme wetenschap en rationaliteit het belangrijkste zijn. Hierin gelooft iedereen. Daar bovenop staan een beperkt aantal tradities, zoals christendom, humanisme, islam, hindoeïsme en esoterie. Daarna begint de verscheidenheid. Een minderheid zal blijven vasthouden aan theologisch gefundeerde religiositeit. Een toenemend aantal mensen zal een mengeling vertonen. Een waaierstructuur dus. Daarbij moet men het geheel ook nog zeer dynamisch voorstellen. Men wisselt relatief gemakkelijk van voorstelling en van een mix van voorstellingen.

De dynamiek gaat nog verder. We leven niet meer in een wereld, waarin deze geloofsvoorstellingen zeker zijn (vandaar dat men nog weleens switcht). Die onzekerheid betreft ook het geloof in de wetenschap. Onzekerheid leidt enerzijds tot een koortsachtig zoeken, en anderzijds tot een star behouden wat men heeft. Levensbeschouwelijk zwalken en fundamentalisme zullen in toenemende mate hand in hand gaan in de toekomst.

Ik zie voor de toekomst dus een toenemende onzekerheid met betrekking tot levensbeschouwelijke en existentiële vragen. Het belang van deze vragen zal meer en meer worden ingezien (niet alleen hun intrinsieke belang, maar misschien ook wel hun belang voor het genezingsproces). Daarmee zal het belang van het beroep van geestelijk verzorger toenemen. Dat is de gouden toekomst, die ik U in het begin van mijn betoeg beloofd heb.

Als ik het wel heb, maar ik ben ook maar een buitenstaander, worden de geestelijke verzorgers als eersten met de toename van de levensbeschouwelijke en existentiële vragen geconfronteerd. Daardoor vormen de instellingen, waarin U werkt de laboratoria, waarin met de genoemde waaier structuur ervaring kan worden opgedaan. U bent de laborant. ●

Bij een stervende

*adem tot adem
lippen stamelend zwijgen
schaduw van een woord*

*stiller dan stilte
welsprekend stille stilte
een hand op een hand*

*sprakeloze troost
ogen die vol tranen staan
woorden afwezig*

*toen kwam het sterven
met een ontspannen gezicht
het hart uitgedoofd*

R.Pomp

(Eerste prijs categorie Gedichten - Jubileumwedstrijd VGVZ)